

נוטים לעטות כתמים - חלקם בגלל הגיל וחלקם כנראה בהשפעתו המאגית של הציור.

ראשית הציור היא בפעולה מאגית שנועדה להבטיח שהציירים יצליחו בציור. זוהי כנראה תכליתם של ציורי המערות הקדומים. אמונה מאגית מעין זאת גם מנחה את יצירתן של בובות לטקסי וודו. ציור דיוקן לפי אמונות אלה מקנה שליטה על המצויר. נשמתו נלכדה בציור כשם שהאלים לכודים בצלמיהם בעולמם של עובדי אלילים. אלה שמציירים את דיוקנאותיהם כיום אינם חוששים שהצייר רוכש השפעה מאגית על קיומם הפסיכופיזי - אבל אני חושש. האחרים נהנים לרוב מכך שמציירים אותם, כי בלא מודע שלהם נושמת המיתולוגיה הנרקיסית שנוצרה סביב דיוקנאות. דיוקנאות מפוסלים בשיש או מוטבעים על גבי מטבעות היו באימפריה הרומית נחלתם של השליטים ומשפחותיהם. בימי הביניים וברנסנס, עם התפתחות ציור השמן, התגבש הרעיון שהמצויר לא רק זוכה באמצעות הציור ב"חיי נצח" הודות לעמידותם של צבעי שמן בתחמוצת הזמן, אלא גם מוקנית לו חשיבות מיוחדת במינה.

הדיוקן הרביעי

הטקסט הזה נכתב בעיקר בגלל סופו. ידידי הצייר יאן ראוכוורגר רצה שאכתוב על עוול שנעשה לו כשצייר דיוקן של גברת תל-אביבית נכבדה ומילאתי אחר בקשתו. שיתפתי פעולה עם נקמנותו.

הכרתי את יאן לפני שנים רבות. כבר אז היה ידוע כ"מייסטר" - כצייר בעל כישרון גדול וידע מופלג. פגישתנו הראשונה היתה ברטט אורות האקוורל. הוא היה תלוי אצל ידידתי הציירת המחוננת יהודית לויין שהיתה באותם ימים ענייה מרודה וגרה בין חתולים ופרעושים בחדר כביסה על גג גבוה. באקוורל ישבה כביסה ילדה בצבעי חום כתום וירוק ועיני הפנימיות זוכרות היטב את נגיעות המכחול במשטחו. הכתמים הרוטטים האלה, שהיו מלכודות אור מעודנות, נוצרו ביד רגישה ומיומנת במיוחד המסוגלת להביא את הלירי אל העין. ביקשתי מידידתי להכיר את הצייר והדבר הסתייע.

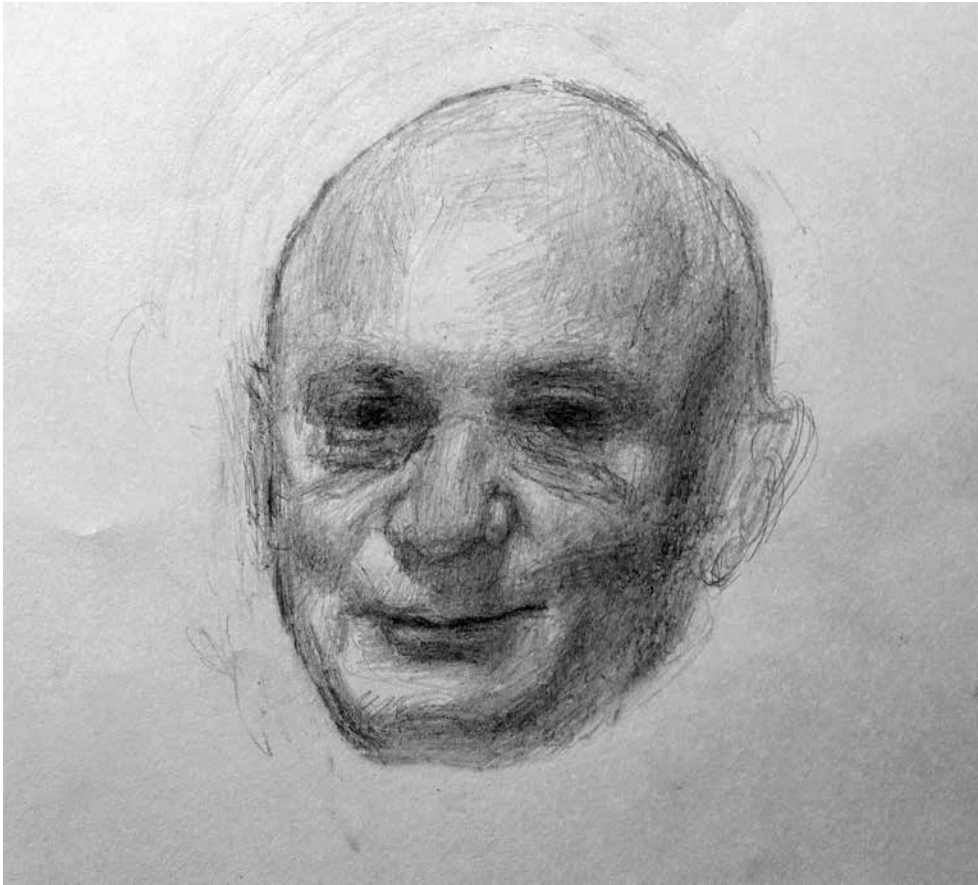
נפגשנו בדירתו שהיתה גם סטודיו ומכאן החלה ידידות שנמשכת עד היום בנעימות מיוחדת במינה. הכרתי את בני משפחתו שהתרבו אט אט ונוצרה בי חיבה כלפיהם והערצתי את אשתו המנוחה איה, שגם היא היתה אמנית מצוינת. היא יצרה בובות בד גדולות ממדים של נשים ושתתה לשוכרה בכל הזדמנות. דומני שאני אחד מאלה המכירים את רוב יצירתו של יאן ודיוקנאותיו המעמיקים יקרים ללבי במיוחד. יכולתו לחדור לפסיכולוגיה של המצויר היא נדירה וכל אדם מעורר אותו לעיצוב הציור לפי נפשו במקוריות ורעננות.

במשך כארבעים שנה הוא צייר אותי ארבע פעמים. שניים מהדיוקנאות הם צבעוניים. הראשון צויר בגירי פסטל והשלישי בשמן. השני והרביעי, שצויר באחרונה, הם רישומי עיפרון. בראשון אני נראה דמות קלושה הנוכחת ונעדרת בשווה ליד גנים בירוק חי, והדבר הלם את מצבי הקיומי באותן שנים. השלישי יש בו כמדומה משהו מסוכן למרות הלטוס הלבן שיאן צייר על מצחי - במודע או בלא מודע - במקומה של העין השלישית. כשהגעתי לפתיחת תערוכת דיוקנאותיו במוזיאון תל-אביב, שבו הוצג הדיוקן הזה לראשונה, חיבק אותי הצייר ולחש על אוזני כי הסתובב בחלל התצוגה עם מכחול ופאלטה ותיקן כמה ציורים וביניהם את הדיוקן שלי. לתדהמתי הוסיף כמה כתמים בולטים בפני. מאז ועד היום פני

את הדיוקן הרביעי שלי צייר יאן לבקשתי כדי לשמש על הכרך השלישי של האסופה המקיפה משירת 'הלכתי שנים לצדך'. על שני הכרכים הראשונים נדפסו שני דיוקנאות (הראשון והשלישי) מעשה ידיו ואך טבעי הוא שדיוקן פרי יצירתו יופיע גם על הכרך השלישי.

כאשר מציירים את דיוקני גואה בי התרגשות קלה בגלל סקרנותי הבלתי נדלית כלפי מלאכתו של הצייר וכלפי הצורה שיכפה על פני כמראה סובייקטיבית. תמיד גם צצה ציפיה שהצייר יגלה בציור איזה צד סמוי באישיותך - שיצייר אותך אבל גם את האחר החבוי בכך. בין אלה שציירו אותי בנוכחותי היו שני ציירים טובים במיוחד - יחזקאל שטרייכמן וראוכוורגר. שטרייכמן כבר היה קשיש חולה כשצייר אותי ועוויות ופרכוסים עברו בגופו בשעת הציור. טלטלות הגוף הלמו את הרגישות המופלגת של ציורו הנתון לאור המפרפר שירש מהאימפרסיוניסטים. התוצאה של פרכוסיו ושל החבטות במטלית קטנה במשטח הנייר כדי לספוג טיפות אקוורל מיותרות היתה דיוקן שדמה להפליא לפניו. פניו ופניו התמזגו לישות חדשה בעלת צביון רוסי רומנט, ממנה ניתן היה לזהות בלי מאמץ את הצייר והמצויר. התוצאה הזאת הלמה להפליא את הרעיון שכל ציור הוא תמיד דיוקן עצמי של הצייר ועם זאת גם הציגה את השקפתו עלי כמי שהוא כלי בידי רוח השירה. הצבעתי לו על כך והוא צייר דיוקן נוסף שלי, ברוח מודרניסטית יותר. הציור מצוי כיום באוסף של מוזיאון תל-אביב.

המפגש עם יאן לציור הדיוקן הרביעי כבר היה נתון לשגרה חווייתית מסוימת. אנחנו הרי ידידים ותיקים ומכירים היטב זה את זה. לא חשבת שהיציג של זקנתי הקרבה יטריד אותי - כבר הסכנתי לזקנתי הבלתי נמנעת. גם למדתי לסמוך על טוב לבו וידידותיותו כלפי וגם על האובייקטיביות של מבטו והייתי סמוך ובטוח שלא יכער אותי בזדון ויצליח לראות אותי. הוא יצר בסטודיו את האפלולית הנוחה לו, חבש כובע איטלקי למנוע סנוור מהאור העליון, והושיב אותי בזווית שהתאימה לו. לתכליתו בחר גליון נייר קטן יחסית - גודל הציור לא היה חשוב כי כל גודל ניתן היה לשבצו על עטיפת הכריכה בעיבוד ממוחשב - ובחר לרשום בעיפרון. להערכתו הדיוקן רגיש לכמה צדדים באישיותי

יאן ראכטורג, דיוקן של מרדכי גלדמן

אך, אויה, מזקין אותי קצת. כאשר גרטורד שטיין התמרמרה בפני פיקאסו על האופן שבו צייר אותה הוא השיב - "עוד תיראי ככה".

הישיבה מול צייר המצייר אותי תמיד גם מציקה לי. אני מרגיש כסוג של נידון-כפות לעינויים או להוצאה להורג. ההתבוננות החקרנית בפני, הצורך להתמסר לצייר העושה בפני כשלו, הסופיות הצורנית של הדיוקן המקנה לי זהות אף שתמיד התחמקתי מהגדרה זהותית כלשהי הם סוג של עינוי. אבל בשעה שצוירתי התרקמה ביני לבין יאן שיחה רעננה שריככה את האירוע. יאן מייחס חשיבות לשיחות עם המצויר כי להערכתו הן משפיעות על האינטואיציה המדריכה את ידו הרושמת. פטפטנו בעניינים שונים שכבר איני זוכה כי תשומת לבי התמקדה בפניו שהתכערו וקיבלו גוון קטנוני נוקדני בשעה שנבר בנייר בעפרוננו. אחזה בי בהלה קלה שמא משקפות פניו משהו מפני. שאלתי אותו על הפרצופים האלה. "אתה רואה את הכעס שלי על עצמי כשהקווים לא מתאימים", השיב.

הזה צלח וגם בו התאהבה. אהבתה לדיוקנאות הללו היתה כה עזה עד שוויתרה על כוונתה להעניק אותם לדודתה ותלתה את שניהם על קירות הווילה המפוארת שבה התגוררה.

כשהביא לביתה את הציור השני הצייר ביקש את שכרו. הוא היה צעיר נבוך ונתון לספקות עצמיים ולמרות אמידותה ביקש סכום זעיר יחסית. עיניה נפקחו בתדהמה למשמע בקשתו. "אני לא מתכוונת לשלם לך" אמרה. "חשבת שזאת מתנת אהבה. בעד אהבה לא משלמים." כעסו היה רב כי הכנסותיו היו מצומצמות מאוד באותם ימים. "את שודדת ממני בלי בושה 3000 דולר", אמר לה. היא עמדה בסירובה, "אם לא תשלמי לי, אני אספר את זה." איים עליה. היא לא שילמה. ואני לוקח חלק בשיימינג שלה, בעידודו של יאן.

שאלתי את יאן מדוע לא פנה לבעלה עורך הדין הנודע, ולא היתה תשובה בפיו. אמרתי לעצמי שאולי כדבריה היה אמנם משהו של אהבה במפגשים ביניהם. הרי גם הצייר מתאהב במושאו והאשה הזאת היתה יפה וסטייליסטית. הייתכן שלכן לא סיפר לבעלה על השוד?

לא התכוונתי לקנות את דיוקני. העתק דיגיטלי הספיק לצרכי. וגם לא ציפיתי שיעניק לי אותו כמתנה. הנחתי שיוכל למכור אותו לאחד מאספני יצירתו. התכוונתי לתגמל אותו כך או אחרת על נדיבותו, אבל אשמה שנעורה בלבי קשרה את הסיפור על סרבנות התשלום לכך שיתכן שלא היה מרוצה מהעסקה שנוצרה ביני לבינו. אשאל אותו. משתוקק לשוב לסטודיו שלו ולחזור ולהתבונן בדיוקן הזוהר של הנערה האריתריאית שצייר באחרונה. ♦

נפגשנו להמשך הרישום אחרי שבוע ואז היה בפיו סיפור קשה. סיפורים על עוול תמיד מרתקים אותי יותר מסיפורי אהבה, וזה היה סיפור על עוול ואהבה כאחד. הוא הקדים לסיפורו הערה על יחסי צייר-מצויר: "לעתים המצויר מתאהב בצייר. זה כבר קרה לי. אנשים אוהבים שמסתכלים עליהם והם במרכז תשומת הלב של זולת שהיא חשוב בעיניהם."

הסכמתי איתו והוספתי "זוהי תשומת לב יצירתית הגורמת להפנמה של המצויר ועיבוד חווית ההפנמה למעשה אמנות שייחנה כביכול מנצח האמנות. הצייר לא רק רואה את המצויר הוא גם חווה אותו ומעצב אותו לפי נפשו" תהיתי אם יאן חשב שאני מתאהב בו דווקא כשחשתי סלידה מהפרצופים שלו בשעת הרישום. אבל עד מהרה התברר שההקדמה מכינה את אוזני לסיפור שניתן לפרשו לכמה פנים מהזווית של הרומנטיקה העשויה להשתרר ביחסי צייר ומצויר.

סמוך להגעתו ארצה מרוסיה, בעודנו תמים ומבולבל פנתה אליו גברת נכבדה, יפה ואמידה כקורח שהיתה נשואה לעו"ד ידוע שטיפל בעסקאות אדירות. היא ביקשה ממנו שיצייר אותה פנים וגוף כי היא עומדת לנסוע אל דודתה הקשישה המתגוררת בקנדה ובכוונתה להביא לה את הציור כמתנה. יאן נענה לה והיטיב לצייר אותה בשמלת טורקזי. היא שילמה בעדו כפי בקשתו וגם הרעיפה עליו שבחים. עברו עליה ימים בחברת הציור והיא התאהבה בו כשם שנרקיס התאהב בהשתקפותו בביצה. כאן הביצה היתה נפשו האמפתית והמוזית של הצייר. היא פנתה אליו שוב וביקשה שיכין העתק מדיוקנה כדי שלא תצטרך להיפרד ממנו בקנדה. יאן ניסה לחזור על הציור בעזרת רישומי ההכנה, אבל נסים אינם חוזרים על עצמם. הוא הזמין אותה אליו וצייר אותה בשמלה לבנה. גם הדיוקן